

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ» В ЕКОНОМІЧНОМУ ВНЗ (ЗАОЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ)

Катерина БИКОВА

© К. Бикова, 2011

Ключові поняття: педагогіка, психологія, гуманітарна наука, технологія, теорія, професія, діяльність.

ауково-технічний прогрес зумовлює значущість загальної освіченості будь-якої нації, ролі вищої освіти в суспільстві. Все очевиднішим стає те, що не лише сукупність професійних знань та вмінь, а й їхній синтез із моральними якостями, ціннісними орієнтаціями, загальною культурою особистості є показником всебічно підготовленого спеціаліста.

Вивчення основ психології та педагогіки потрібне фахівцю будь-якої спеціальності для підвищення власної професійної орієнтації, особливо в професійній діяльності економіста, в його навчанні і вихованні. Слід зазначити, що формування особистості економіста – процес складний і тривалий.

Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України потребують оволодіння конструктивними підходами, ефективними моделями, алгоритмами й продуктивними психолого-педагогічними технологіями пізнання, розвитку і вдосконалення творчого потенціалу особистості й соціальної групи в процесі виконання професійних функцій. Але багатопланові питання професій-

Вивчення основ психології та педагогіки потрібне фахівцю будь-якої спеціальності для підвищення власної професійної орієнтації, особливо в професійній діяльності економіста, в його навчанні і вихованні.

ної діяльності неможливо ефективно вирішувати без урахування психології колективу, його організаційної культури, індивідуальних особливостей співробітників, реальної системи соціально-психологічних характеристик, знання теоретичних засад організації педагогічного процесу, змісту навчання і виховання, всіх основних сторін професійної діяльності.

Професії, пов'язані з економікою, менеджментом, маркетингом, належать також до тих, де економічні, психолого-педагогічні знання, мовленнєва культура – одні з головних складових компетентності такого спеціаліста.

Метою психолого-педагогічної підготовки студентів економічних вузів є: формування, розвиток та систематизація знань, умінь і навиків психолого-педагогічної компетентності майбутніх спеціалістів економічного профілю у сфері міжособистісних, ділових та професійних стосунків; виявлення психологічних можливостей студентів у фаховій діяльності та проектування їхньої програми культурного зростання й соціалізації, надання студентській аудиторії змістовних теоретичних знань про психіку людини, розвиток психічних процесів, властивостей, формування новоутворень свідомості та практичних навичок, вмінь самоаналізу поведінки.

На нашу думку, реалізувати програму (вона містить 11 тем) на заочному відділенні можна, поєднуючи теоретичний матеріал з активними методами навчання: це і самостійна робота, ділові ігри, заняття-тренінги, тестові вправи, різні ситуації для вирішення поставлених проблем і завдань.

Основними завданнями теоретичної підготовки студентів є: формування індивідуальних умінь самоаналізу, міжособистісних стосунків, спілкування та самореалізації на основі знань про типи темпераменту, характеру, рівні розвитку здібностей, ментальний код, сутність виховання і самовиховання; досягнення органічного поєднання знань програми

курсу з їх використанням у самопізнанні, самоаналізі, самовдосконаленні; розвиток наукового інтересу до вивчення окремих проблем психології і педагогіки шляхом самоосвіти. Важливо також закласти психолого-педагогічну базу майбутньої професійної діяльності у сфері економіки та забезпечити достатню підготовку з психології і дидактики до професійної діяльності як викладача економіки в різноманітних закладах освіти.

Щоб реалізувати ці завдання на сучасному етапі, потрібно використовувати:

1) новітні технології у викладанні теоретичного матеріалу: інноваційні моделі навчання (на основі модернізації традиційної системи навчання), основні положення гуманістичної психології і педагогіки;

2) класифікації методів і прийомів викладання теоретичного матеріалу (рівень активності під час засвоєння матеріалу, вирішення проблемних питань) за джерелами пізнання, на основі структури особистості, використанні ділової гри, виконання модульних завдань;

3) програмоване навчання, в основі якого лежить діяльнісний підхід, поглиблене вивчення проблемних питань, особистісно орієнтоване навчання (новий погляд на особистість).

Безумовно, має бути зворотний зв'язок – тестові завдання під час лекцій.

У лекційному курсі треба звернути особливу увагу на такі основні аспекти навчання, як: загальнопедагогічний (навчання розглядається як один із видів діяльності, мета якого – залучити студента до сукупності суспільних відносин, в результаті чого він формується як особистість), методичний (навчання розглядається як сукупність форм реалізації викладання і навчання на матеріалі конкретного навчального предмета), дидактичний (навчання являє собою єдність викладання як у діяльності тих, хто навчає, так і в діяльності тих, хто

навчається, під час передачі останнім соціального досвіду і змісту навчання), психологічний (навчання виступає як сукупність взаємопов'язаних дій викладача і студента, в результаті чого відбувається збагачення інтелекту останнього та його особистісний розвиток).

Починати вивчення курсу «Основи психології та педагогіки» слід з ознайомлення студентів з основними поняттями.

Це зокрема: психологія, педагогіка, особистість, індивід, характер, темперамент, навчання, теорія, практика, знання, соціальний досвід та ін.

Потрібно наголосити, що кожне поняття має своє значення. Наприклад, психологія – це наука, яка разом з філософією, соціологією та педагогікою вивчає людину та її життєдіяльність, закономірність розвитку та функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності.

Назва науки походить від двох старогрецьких слів: *psyche* (душа) і *logos* (вчення), що означає «наука про душу». Слово «психологія» вперше з'явилося у XVIII ст. в роботі німецького філософа Христіана Вольфа.

Як наука психологія вивчає окремі факти психічного життя людини, виявляє закономірності його розвитку, розкриває механізми, що лежать в їх основі. Психологія вивчає психічні процеси, психічний стан, а також психічну діяльність особистості, світ суб'єктивних (душевних) явищ та процесів.

Психічні явища – це постійні регулятори діяльності, що виникають у відповідь на подразники, які діють у даний момент часу (відчуття, сприймання), або ті, які були в минулому досвіді (пам'ять), узагальнюючи ці впливи і передбачаючи результати, до яких вони приведуть (мислення, уява), підсилюючи чи послаблюючи, взагалі активізуючи діяльність під впливом одних чинників і гальмуючи її під впливом інших (почуття, воля), виявляючи відмінність у поведінці людей (темперамент, характер,

здібності). Пояснити психічні явища – означає розкрити їхні взаємні зв'язки, залежність від життєвих умов, що їх породжують, з'ясувати закономірності, яким вони підлягають. Отже, предметом психології є психічні явища.

Тому психологію можна визначити як науку, яка вивчає умови, властивості і закони психічних явищ, маючи при цьому на увазі, що психіка є особливою властивістю особливим способом організованої матерії, суть якої полягає у відображенні реальної дійсності. Отже, предметом психології є психічна діяльність людини, психічні процеси, стани, властивості людини; розкриття законів виникнення, розвитку і перебігу психічної діяльності; становлення психічних властивостей людини; з'ясування життєвого значення психіки.

Виникнення та розвиток психіки – одне з найскладніших питань. Наукове пояснення цього питання розвинулося на основі досягнень біологічної та історичної наук.

Екскурс в історію розвитку психологічної науки можна розпочати з формування психологічних знань у Стародавньому світі. Давньогрецькі філософи усвідомлювали, що уявлення про світ, які привертали увагу богів і богинь, щоб пояснити поведінку людей, опиралися на міфи. Але поряд з цим вони були впевнені, що в кожній людині є щось таке, що дає їй змогу мислити, приймати рішення, хвилюватися. Цей «дух» був, на їхню думку, чимось нематеріальним, схожим на подум'я. Наприклад, в уяві Платона «дух», або «душа», перебуває в тілі людини і скеровує її протягом усього життя, а після смерті покидає його і вступає у «світ ідей».

Вершиною психології в період античності стало вчення засновника психологічної науки давньогрецького філософа Аристотеля, що жив у 384–322 рр. до н. е. (трактати «Про душу», «Про виникнення тварин»). Уродженець Стагіри, син відомого медика при македонському царі, учень Платона і вчи-

тель Олександра Македонського, Аристотель трактував душу як функцію тіла, а не як зовнішній щодо нього феномен. Згідно з теорією Аристотеля, душа — це двигун, який дає змогу живій істоті реалізувати себе. Центр душі знаходиться в серці, куди потрапляють враження від органів чуттів. Ці враження утворюють джерело ідей, які нагромаджуються протягом всього життя і підпорядковують поведінку людини.

Середньовічні психологічні погляди формувалися здебільшого під впливом теології (богословського вчення). Зокрема, патристична психологія, що розглядала в єдності душу і тіло, постала як психологія антропологічна. Оскільки досягнення ідеального стану духовності було метою, воно пов'язувалося зі стихією становлення, розвитку психічного.

Заперечення гріховного в людській психіці, очищення від гріха вказувало на необхідність досягнення духовного стану перетворення, а після смерті — тілесного, адже тіло сприймалося як те, що здатне відродитися у своїй одухотвореності, позбавлене того, що пов'язувало його з предметно-матеріальним світом.

У психології XIX і XX ст. вся психіка розуміється як засіб і мета. У першому випадку вона виступає переважно інструментом адаптації організму до середовища, і це зумовлює здебільшого природничо-науковий ухил психології. Проте навіть психологія свідомості не зводить психіку до її чистого буття, а доповнює її елементом пристосування. Всі провідні напрями психології XIX і XX ст. так або інакше намагаються глумачити психічне як функцію пристосування до середовища — природного та соціального — і відрізняються один від одного тільки тим, які стосунки вони встановлюють між цими двома сторонами життя організму.

Ж. Піаже першим принципом пояснення психіки ставив саме адаптацію з її сторонами — асиміляцією та конвергенцією, котрі разом забезпечують стан

рівноваги. Оскільки рівновага весь час порушується, починає діяти механізм реадптації. Соціально-економічні перетворення і розвиток природничих наук у XVII ст. суттєво вплинули і на формування психологічного знання.

Р. Декарт відкрив рефлекторну природу поведінки, а поняття про душу перетворив у нетеологічне поняття. В цю ж епоху виникає низка важливих психологічних учень: про асоціацію як закономірний зв'язок психічних явищ, що визначається зв'язком тілесних явищ (Р. Декарт, Т. Гоббс), афекти (Б. Спіноза), апперцепцію і несвідоме (Г. Лейбніц), походження знання з індивідуального чуттєвого досвіду (Дж. Локк).

Слід звернути увагу на зв'язок психології з іншими науками: соціологією, історією, лінгвістикою, політичними науками, педагогікою, оскільки всі вони складають єдиний цикл гуманітарних дисциплін.

Педагогіка — це сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості.

Термін походить від грецьких слів: *paidos* — дитя і *ago* — веду, виховую, тобто дітородіння, дітоводство. У Давньому Вавилоні, Єгипті, Сирії пайдагогос найчастіше були жерці, а в Давній Греції — найрозумніші, найталановитіші вільнонаймані громадяни — педагоги. У Давньому Римі цю роботу доручали державним чиновникам, які добре оволоділи науками, багато мандрували, знали мови, культуру і звичаї різних народів.

У середні віки педагогічно діяльністю займалися переважно священники, ченці, однак у міських школах та університетах — дедалі частіше люди зі спеціальною освітою.

Загальним завданням педагогіки є виявлення, вивчення й обґрунтування закономірностей виховання та розвитку людської особистості, розроблення на цій основі теорії і технології виховання як спеціально організованого педагогічного процесу, шляхів удоскона-

лення діяльності педагога (педагогічну діяльність) і різних видів діяльності учнів, а також стратегію і способи їх взаємодії.

Теоретична функція педагогіки здійснюється на трьох рівнях:

- *описовому* – вивчення передового і новаторського педагогічного досвіду;

- *діагностичному* – виявлення стану педагогічних явищ (наприклад, успішності, вихованості учнів), встановлення умов і причин, які їх обумовлюють;

- *прогностичному* – експериментальні дослідження педагогічної дійсності і побудова на їхній основі моделей перетворення цієї дійсності.

Технологічна функція педагогіки як науки також реалізується на трьох рівнях:

- *проективному* – пов'язаний з розробленням відповідних методичних матеріалів (навчальних планів, програм, підручників, навчальних посібників, педагогічних рекомендацій) на базі теоретичної концепції, в якій визначається план педагогічної діяльності;

- *перетворювальному* – спрямований на впровадження досягнень педагогічної науки в навчально-виховну практику з метою її вдосконалення;

- *оцінному і коригувальному* – передбачають оцінювання впливу результатів наукових досліджень на педагогічну практику і в подальшому корекцію взаємодії наукової теорії та практики навчання і виховання.

Педагогіка як наука тісно пов'язана з іншими науками. Проте оскільки разом із психологією вона займається вивченням людини, особливостями її поведінки і спрямована на підготовку людини до адекватної поведінки у суспільстві, то її можна поставити на перехресті інших наук. Так чи інакше психологія і педагогіка здійснюють незаперечний вплив на людей, які займаються і природними, і технічними, і суспільними науками, а отже, і впливають на ці науки.

Зв'язок педагогіки з філософією є найбільш тривалим і продуктивним. Фі-

лософські ідеї продукували педагогічні концепції і теорії, визначали перспективу педагогічного пошуку і слугували її методологічною основою. Від системи філософських поглядів, яких дотримуються дослідники педагогіки, залежить напрям педагогічного пошуку, визначення суті, цілей і технологій освітнього процесу.

На основі знань з анатомії та фізіології про будову і життєдіяльність людського організму як єдиного цілого, про морфологічні й функціональні закономірності та особливості вікового розвитку нервової, кістково-м'язової, ендокринної, серцево-судинної, дихальної та інших систем організму, деяких органів тіла, тканин і клітин педагогіка розробляє умови раціональної організації педагогічного процесу, правильного режиму навчання, виховання, освіти, зміст і методи фізичного, трудового виховання та ін.

Вчення І. Павлова про вищу нервову діяльність озброює педагогіку розумінням фізіологічних механізмів засвоєння знань, формування вмій, навичок, звичок, допомагає науково обґрунтувати умови і способи навчально-виховної діяльності.

На основі знань з генетики про залежність спадковості від її генотипу педагогіка критично переоцінює чимало сталих положень про закономірності людського розвитку, намагається обґрунтувати оптимальні умови для всебічного розвитку кожної людини, формування її особистості.

Особливе значення для педагогіки має її зв'язок з психологією. Спираючись на знання закономірностей і механізмів психічного розвитку людини, її особистісного формування, психологічних зв'язків і залежностей, характерних для педагогічного процесу, педагогіка обґрунтовує ефективні шляхи і способи, які призводять до бажаних змін у внутрішньому світі й поведінці людини. Кожний розділ педагогіки знаходить підґрунтя у відповідному розділі психо-

логії: дидактика, наприклад, опирається на теорію пізнавальних процесів і розумового розвитку; теорія виховання базується на психології особистості; теорія управління навчальним закладом – на психології управління. Інтеграція наук призвела до виникнення суміжних галузей – педагогічної психології і психопедагогіки.

Для всебічного наукового обґрунтування педагогічного процесу педагогіка використовує здобутки історії, літератури, географії, антропології, медицини, екології, економіки, археології, кібернетики, математики та інших наук. Але кожна наука є цілісною системою. Вона включає методи дослідження, теорію, систему досліджень, має свій власний предмет дослідження. Наука розпочинається там, де проводять дослідження, не обмежуючись авторитетними висновками, перевіряють, а не приймають на віру висновки, пропозиції, від кого б вони не надходили. Наука передбачає організацію, розроблення спеціальних методів, за допомогою яких знаходять відповіді на питання про властивості предметів, явищ, зв'язки і взаємозв'язки між предметами та явищами, умови, за яких ці зв'язки і взаємозв'язки виявляються.

У психолого-педагогічних дослідженнях виокремлюють такі основні етапи, як постановка проблеми – дослідник повинен визначити, що конкретно він збирається вивчати. Наукова проблема не висувається довільно, а є результатом глибокого вивчення дослідником стану практики та наукової літератури, відображає суперечності процесу пізнання на його певному етапі розвитку. Вибір та обґрунтування проблеми дослідження вимагають враховувати: суперечливість проблеми, істинність проблеми, місце досліджуваної проблеми в науці, оскільки не можна допускати перебільшення ролі того чи іншого питання в наявній теорії наукового знання; виокремлення головної напрямку дослідження.

Під час обґрунтування актуаль-

ності проблеми дослідник має право на творчий підхід. Проте в різній послідовності звичайно висвітлюються такі аспекти: соціальна аргументація педагогічної проблеми (які нові соціальні умови та передумови визначають актуальність досліджуваного педагогічного феномену, висвітлення певної проблеми в офіційних документах: законах держави, національних державних програмах тощо); загальнонаукова аргументація цієї проблеми (філософські посилання, обґрунтування проблеми з позицій сучасної педагогічної та психологічної думки, інших наук про людину); історико-аналітичне обґрунтування проблеми з позиції розвитку педагогічної думки в минулому і сучасному, обґрунтування проблеми з погляду психологічної або педагогічної практики.

Суперечності, що містяться в проблемі, мають прямо або побічно знайти своє відображення у формулюванні теми дослідження.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Проте на відміну від об'єкта предмет дослідження становить те, що відшукується, визначається. У предмет дослідження слід включати тільки ті елементи, зв'язки, відносини об'єкта, які підлягають вивченню в науковій роботі. Предмет має охоплювати напрямки, найважливіші завдання дослідження, вірогідність їх вирішення за допомогою відповідних пізнавальних засобів та методів.

Мета дослідження визначається загальним станом науки, необхідністю розвитку педагогічної теорії.

Завдання дослідження – це те, що потребує виконання за допомогою засобів теоретичного чи емпіричного мислення (порівняння, класифікація, конкретизація).

Робочу гіпотезу формулюють ним

перед початком самого дослідження.

Наукову гіпотезу, на відміну від робочої гіпотези як тимчасового передбачення для систематизації наявного фактичного матеріалу, висувують, коли накопичено значний фактичний матеріал і з'являється можливість висвітлити «проект» рішення, сформулювати положення, яке з певними уточненнями може перетворитися в наукову теорію.

Перевірка гіпотези. Дослідник має зібрати дані і проаналізувати їх, використовуючи відповідні статистичні критерії.

Після розроблення програми експериментально-дослідної роботи окреслюються адекватні до завдань кожного дослідницького кроку методи та процедури, що становлять специфічні інструменти здобуття істини. Під методами розуміють шляхи досягнення мети чи способи розв'язання завдань наукового дослідження. Методика дослідження — сукупність методів, прийомів і способів, за допомогою яких вирішують завдання дослідження, перевіряють наукову гіпотезу та одержують достовірні наукові факти. Методика дослідження є певною частиною дослідної системи, що дає змогу здійснити дослідницьку діяльність.

Усі методи як психології, так і педагогіки умовно можна розподілити на дві групи: загальнонаукові та конкретні.

Спостереження — цілеспрямоване сприйняття будь-якого педагогічного явища, у процесі якого дослідник одержує конкретний фактичний матеріал. Важливим способом дослідницької роботи є соціологічні методи, зокрема опитування.

Методи опитування — це бесіда, інтерв'ю, анкетування. Вони можуть бути усними і письмовими. Суттєво, що результативність бесіди, інтерв'ювання та анкетування багато в чому залежить від змісту і структури запитань. План бесіди, інтерв'ю й анкети — це перелік запитань (шпитальник).

Тестування — метод виявлення певних якостей особистості й інтенсивності їхньої виразності за допомогою серії іспитів (запитань, задач, ситуацій та ін.), тобто це спосіб психологічної діагностики, стандартизований, обмежений за часом іспит.

Експеримент — спеціально організована перевірка того чи іншого методу, прийому роботи для виявлення його психолого-педагогічної ефективності. Педагогічний експеримент — дослідна діяльність з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах, що припускає дослідне моделювання педагогічного явища й умов його перебігу; активний вплив дослідника на педагогічне явище; визначення результатів педагогічного впливу і цієї взаємодії.

Розрізняють експеримент природний (в умовах звичайного освітнього процесу) і лабораторний — створення спеціальних умов для перевірки того чи іншого методу навчання, коли одних осіб ізолюють від інших. Існують також методи порівняння, класифікації, моделювання, теоретичний, математичні і статистичні методи.

Таким чином, ознайомивши студентів з поняттями та виникненням психології і педагогіки, можна перевірити, як вони засвоїли викладений матеріал за допомогою тестування, відповідей на запитання, виконання даних завдань. Наприклад:

1. Підготуйте розповідь про виникнення психології і педагогіки як наук про життєдіяльність людини.

2. Як ви розумієте, в чому полягає завдання психології і педагогіки на сучасному етапі розвитку нашої держави?

3. Розкажіть про методи психолого-педагогічних досліджень та їхнє значення.

Заочне навчання не дає змоги викласти весь програмовий матеріал. Ось чому під час начитування теоретичного матеріалу слід обов'язково давати питання для самостійного опрацювання окремих тем та завдання для підготовки до семінарських, практичних занять і заліку.

Резюме

• У статті подано методичні рекомендації з вивчення курсу «Основи психології та педагогіки» в економічному ВНЗ на заочному відділенні, розкриваються теоретичні аспекти використання психологічних знань в міжособистому спілкуванні, розглядаються прийоми та способи налагодження ефективних відносин.

Особливістю статті є її міждисциплінарний характер.

• В статье даны методические рекомендации по изучению курса «Основы педагогики и психологии» на заочном отделении в экономическом вузе, раскрываются теоретические аспекты использования психологических знаний в межличностном общении, рассматриваются приемы и способы налаживания эффективных отношений.

Особенностью статьи является её междисциплинарный характер.

• The article provides methodic recommendations for the course "Pedagogics and Psychology fundamentals" at the Correspondence department of the economic university; explains the theoretical aspects of use of the psychological knowledge in the interpersonal communication; views ways and techniques of building up effective interrelations.

The peculiarity of the article is its interdisciplinary character.